

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА

УДК 378.147:796.011.3

Василь ФЕДОРЕЦЬ,
кандидат медичних наук,
докторант Інституту вищої освіти НАПН України

ІНТЕГРАТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ, ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПІДХОДІВ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я ЖІНКИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У контексті розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури аналізуються методологічні засади інтегративного використання педагогічного, культурологічного, соціологічного, психологічного і психофізіологічного підходів для збереження репродуктивного здоров'я жінки. Визначається перспективний напрям досліджень – педагогічна соціологія тіла. Характеризуються здоров'язбережувальні аспекти психосемантики руху. Із метою збереження репродуктивного здоров'я актуалізуються питання формування гармонійної та самодостатньої особистості, індивідуальності, ідентичності й вищих смислів на основі темпоральної, духовної та ціннісної онтології материнства.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність учителя фізичної культури, здоров'я, педагогіка, профілактика, репродуктивне здоров'я жінки, біомеханіка, техніки тіла, материнство, психосемантика руху.

В контексте развития здоровьесохраняющей компетентности учителя физической культуры анализируются методологические основы интегративного использования педагогического, культурологического, социологического, психологического и психофизиологического подходов для сохранения репродуктивного здоровья женщины. Определяется перспективное направление исследований – педагогическая социология тела. Характеризируются здоровьесохраняющие аспекты психосемантики движения. С целью сохранения репродуктивного

здоровья актуализируются вопросы формирования гармонической и самодостаточной личности, индивидуальности, идентичности и высших смыслов на основе темпоральной, духовной и ценностной онтологии материнства.

Ключевые слова: здоровьесохраняющая компетентность учителя физической культуры, здоровье, педагогика, профилактика, репродуктивное здоровье женщины, биомеханика, техники тела, материнство, психосемантика движения.

The article analyses methodological basis of the integrative usage of the pedagogical, cultural, sociological, psychological and psycho-physiological approaches to preserving the reproductive health of a woman in the context of development of a health preserving competence of Physical Education teachers. The health preserving aspects of the psycho semantics of movement are analyzed. A perspective sphere of research, namely the pedagogical sociology of the body, is determined. The health preserving aspects of the psycho semantics of movement are analyzed. In order to preserve women's reproductive health the issue of forming a harmonic and self-sufficient personality and identity as well as higher senses on the basis of temporal, spiritual and value ontology of motherhood are actualized.

Key words: health preserving competence of a Physical Education teacher, health, Pedagogics, prevention, women's reproductive health, biomechanics, body techniques, motherhood, psycho semantics of movement

Постановка проблеми. Негативні демографічні тенденції сьогодення сприяють актуалізації системних та базисних питань збереження репродуктивного здоров'я жінки в онтогенетичному вимірі. Це визначає необхідність аналізу означеної проблеми, починаючи з дитячого віку. Домінуюча позитивістська і певною мірою редуційна парадигма, у форматі якої здоров'я вважається вузькою професійною медико-гігієнічною і соціальною проблемою, є, на нашу думку, однією з опосередкованих причин значного зростання порушень репродуктивного здоров'я. Це обумовлено також і тим, що у зв'язку із зазначеними традиціями, питання репродуктивного здоров'я недостатньо актуалізовані в гуманітарному вимірі. Вони переважно дотичні чи вузькопрофесійні та є особистісною проблемою чи катастрофою.

Проте складність збереження репродуктивного здоров'я жінки з урахуванням онтогенетичного виміру полягає також у тому, що ця проблема включає історичні, культурологічні, педагогічні та психологічні складові, які зазвичай розглядаються в контексті культурної реальності і визначаються опосередковано. Крім того, необхідно врахувати, що системні й швидкі зміни в соціокультурній сфері також стають непрямими загрозами репродуктивному здоров'ю. Зазначений комплекс питань знаходить своє відображення в освіті, яка також у зв'язку з інерційністю та традиційністю не сформувала адекватну відповідь викликам і загрозам репродуктивному здоров'ю дівчини, які трансформуються в екзистенційні й життєві проблеми жінки.

Тому виникає необхідність розробки методології збереження репродуктивного здоров'я дівчини і жінки на основі інтегративного використання психологічних, культурологічних, педагогічних, соціальних та медико-гігієнічних підходів. Тобто відповідно до вимірів проблеми (педагогічного, соціального тощо), в яких вона актуалізується, визначаються засоби її аналізу та впливу. Важливо також звернути увагу на те, що в педагогічній практиці найбільше ризиків для репродуктивного здоров'я дівчини і жінки створюють саме уроки фізичної культури, що визначає необхідність означеного дослідження.

Актуальність проблеми розвитку здоров'я збережувальної компетентності вчителя фізичної культури на основі рецепції знань і уявлень про збереження репродуктивного здоров'я жінки в онтологічному вимірі, перш за все, визначається значимими аспектами протидії депопуляції. На рівні педагогічної практики важливість цієї проблеми обумовлена суто технологічними, компетентнісними, методологічними і методичними аспектами, що стосуються профілактики і корекції можливих порушень унаслідок фізичного навантаження, які неможливо адекватно розв'язати без урахування соціокультурних та психологічних факторів. У ракурсі технології проведення занять особливе значення має специфіка педагогічного спілкування, типових педагогічних ситуацій, пов'язаних із питаннями збереження здоров'я, а також використання знань про психосемантику рухових дій. Ці явища також необхідно співвідносити з «модними» тенденціями, пов'язаними з упровадженням авторських методик та східних систем фізичної підготовки.

Значимим при цьому є психологічний аспект,

що передбачає складні питання формування особистості, мотивів, потреб, що детермінують її поведінку, спрямовуючи на збереження репродуктивного здоров'я, чи створюють систему ризиків. Культурологічна складова актуальності зумовлена особливостями культури та її специфічними змінами, які формують ризики на рівні культурних контекстів, через феномени кроскультурної взаємодії, урбанізації, секуляризації, акультурації, футурошоку тощо.

Соціальний вимір проблеми пов'язаний із специфікою організації сучасного інформаційного суспільства постмодерну і його тенденціями, які необхідно враховувати у професійній діяльності вчителя фізичної культури. Наприклад, це применшення ролі батьків, учителів у процесі виховання на фоні актуальних впливів однолітків та соціальних мереж, феномени молодіжних субкультур, уніфікації, аномії, мода тощо.

Таким чином, важливими аспектами актуальності є технологічний, компетентнісний, методологічний, методичний, соціальний та культурологічний, розглянуті у форматі демографічної проблеми і психосемантики руху. Загалом усе це визначає досліджувану проблему як значиму і практично спрямовану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання формування ціннісного ставлення до репродуктивного здоров'я присвячені дослідження О. Н. Гасникової. Фізкультурно-освітня технологія профілактики порушень репродуктивного здоров'я студенток представлена у працях І. Н. Шевельовою. Проблема недостатнього рівня фізичного розвитку жінок висвітлюється в роботах Т. Г. Захарова, Н. Г. Гончарова, Е. В. Уварова. Питання руйнування культурних цінностей, формування нового стилю сексуальної поведінки дівчат у комбінації із шкідливими звичками та гіподинамією досліджувалися О. В. Ендроповим та В. І. Кулаковим. Позитивний вплив фізичної культури на репродуктивне здоров'я відзначають Т. Ю. Маскаєва, М. С. Шушунова. Роль фізичних вправ у нормалізації оваріально-менструального циклу вивчалася Н. С. Милосердовою, А. Д. Єрмаковою, А. З. Пилиповським, О. М. Буйковою, Г. І. Булнаєвою. Недостатня розробленість сучасних підходів щодо проблеми збереження репродуктивного здоров'я в рамках практики фізичної культури висвітлена Н. А. Ульяною.

Питання недостатнього врахування викладачами морфології та біології жіночого організму під час занять фізичною культурою досліджені Р. Е. Мотиланською та О. Ю. Лур'є. Актуальною є концепція збереження і корекції репродуктивної функції дівчаток і дівчат Г. А. Ушакової, С. І. Єльгіної, Т. Ю. Маскаєвої. Крім указаних авторів, педагогічні аспекти репродуктивного здоров'я досліджували Я. С. Мудрий, Г. Л. Опанасенко, В. К. Бальсевич, З. А. Гуцу, Б. Х. Ланда, А. В. Лейфа, Л. І. Лубишева, Ю. В. Менхін, В. В. Пономарьов, В. І. Столяров, Т. В. Антонова, Н. І. Пономарьов, Г. Н. Столяров, Н. А. Бірюков, В. С. Богатирьов, Т. А. Кохан, О. Н. Мнухіна, О. Л. Постол, J. Kries, R. Maheo, C. H. Zupiton, R. Fisher, J. Funke, J. S. Dufer, S. G. Zhang, G. Fontani, S. Cameli та ін.

Проблема інтегративного використання педагогічних, психологічних, соціологічних, пси-

хофізіологічних, медико-гігієнічних та культурологічних підходів щодо збереження репродуктивного здоров'я дівчини та жінки в контексті розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури у педагогічній літературі висвітлена недостатньо, що, зважаючи на її значимість для освітньої практики, визначає актуальність нашого дослідження.

Метою та завданнями дослідження є: на основі інтегративного застосування педагогічних, психологічних, соціологічних, психофізіологічних і культурологічних підходів проаналізувати значимі для збереження репродуктивного здоров'я дівчини і жінки методики, уявлення та тенденції, які можуть використовуватися в педагогічній практиці; розглянути вказану проблему в методологічному та онтогенетичному вимірах; провести трансфер знань про інтегративні підходи до збереження репродуктивного здоров'я жінки в онтологічному аспекті в структуру здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури з метою розвитку демографічного, інтелектуального, комунікативного та мотиваційно-ціннісного компонентів зазначеної компетентності; актуалізувати питання виокремлення іміджевого компонента здоров'язбережувальної компетентності.

Методи дослідження. У представленій роботі були використані такі підходи: педагогічний, аксіологічний, трансдисциплінарний, інтегративно-цілісний, філософсько-педагогічний, філософсько-історичний, філософсько-соціологічний, філософсько-світоглядний, нейропедагогічний, етіологічний, патогенетичний, віковий, медико-гігієнічний, системний, синергетичний, семіотичний, екзистенційний, архетипічний, символічний, біомеханічний, антропологічний, соціологічний, міфологічний, компетентнісний, нарративний, онтогенетичний, холистичний, культурологічний, психофізіологічний, психологічний та феноменологічний.

Виклад основного матеріалу. Збереження репродуктивного здоров'я жінки в онтогенетичному аспекті розглядається нами як основа протидії депопуляції. Це включає, окрім значимих технологічних питань, спрямованих на необхідність урахування педагогом можливих зон ризику та обмежень при виконанні певних рухових дій на уроках фізичної культури, також актуалізацію психологічного, культурологічного, соціального, темпорального, онтологічного та екзистенційного вимірів проблеми, які розглядаються нами в системній цілісності. Усвідомлення значимості та розуміння вчителем специфіки вказаних аспектів проблеми, в системі яких розглядається репродуктивне здоров'я, спрямоване на розвиток демографічного, інтелектуального, мотиваційно-ціннісного, рефлексивного та комунікативно-лінгвістичного компонентів здоров'язбережувальної компетентності. Це також має на меті вдосконалення професійної культури й подальшу рецепцію гуманістичного світогляду та кордоцентричних і духовних візій. Тому проаналізуємо значимі методологічні аспекти збереження репродуктивного здоров'я жінки з урахуванням психологічних, соціокультурних, гуманітарних та антропологічних бачень цієї проблеми, інтегрованих із системою засобів фізичної культури.

Розглядаючи рухові дії цілісно та в семантичній єдності з навчально-виховним процесом, ми можемо

представити їх у форматі семіотичної системи. Вивчення проблеми в аспекті семіотичної системи є зручним методичним прийомом, який презентує епістемологічний формат дослідження та «розгортає» наше уявлення про досліджуваний предмет у множинності трансдисциплінарних і транспроблемних зв'язків. Це також дозволяє формувати когнітивні схеми, що мають як теоретичне, так і практичне спрямування.

Крім того, розгляд рухових дій у форматі семіотичної системи з методологічних позицій дає можливість проаналізувати їх комунікативний зміст, смислоутворюючу функцію, а також вплив на репродуктивне здоров'я через формування ідентичності, індивідуальності, мотивів, цілей та їх ієрархій, установок і спрямованості особистості [9]. Семіотичний вимір проблеми сприяє також її адаптації до інтегративного вивчення за допомогою антропологічних, лінгвокультурологічних і психосоматичних підходів. На важливість і коректність використання семіотичного підходу в різноманітних сферах, зокрема в гуманітарному напрямку, вказує Ю. М. Лотман [18].

Семантика рухових дій розглядається нами в органічній єдності з феноменом тілесності у соціокультурному вимірі буття [22]. У цьому контексті актуальними є ідеї Марселя Мосса, який використовує формат «трійчатого союзу» для розуміння поєднання в людині соціального, біологічного і психологічного. Дослідник зазначає, що «в різних культурах люди по-різному виконують ті фізичні дії, які є найбільш природними чи інваріантними» [19]. Автор формує уявлення про техніки тіла (фр. *techniques du corps*), які є культурно специфічними тілесними практиками у форматі соціально адаптивних та інструментальних навиків, що передаються людьми в процесі комунікації та навчання. У різних суспільствах такі техніки тіла, як хода, біг, народження дітей, трудові рухи є відмінними і культурно специфічними. При зовнішній подібності існують специфічні моторні й психосемантичні відмінності, які сукупно формують значимі особливості, смисли та контексти кожної культури.

При розгляді проблеми в системі антропологічних уявлень необхідно зазначити, що кожна культура і субкультура формує свою семіотику рухів. Згадайте як рухається рекетир, військовий, спортсмен чи інтелігент. Як виразно і яскраво концептуалізуються в руках, миміці, ідіомоториці та у супроводжуючому емоційному і психоенергетичному фоні поведінковій сценарії, когнітивні схеми, почуття, ідеї, установки та мрії. У рухах відображений культурний код, прихована місія особи, відзеркалено її «Я» та латентні інтенції, пристрасті, індивідуальність, характер [3]. Як зазначали ще в давнину, «*hominum mores naturasque ex corpore, oculus*» (характер і натура людини впізнаються за рухами тіла і очами). Прикладом культурно детермінованої семіотичної рухової системи є танці та мова жестів.

Рух при розгляді у форматі семіотичного підходу може ставати знаком і символом для того, хто його сприймає і рефлексує не лише при офіційній формалізації. Це відбувається й тоді, коли така формалізація відсутня і проходить латентно на неусвідомленому рівні. Наприклад, формалізованою є система рухів, що відповідає командам «странко», «лівою». Крім того, «розшифрування» семантики руху здійснюється через взаємодію з культурним

контекстом. Взаємодія тексту (у даному випадку освітній процес і рухові дії розглядаються через метафору тексту) і контексту (культура, ситуація) породжує нові смисли [18]. Процесу надання руховим діям певного символізму відповідають фактори актуалізації, які змінюють значення локомоції через активне включення в семіотику культури, семантизуючи їх. Наприклад, тренування пресу в нефізіологічному положенні чи виснажливий біг можуть сформувати в учня негативний символізм і несприйняття фізичної культури та рухів зокрема, а глузування однокласників лише підсилить цей процес. Символізм рухів може глибинно і непомітно впливати на особу, що важливо враховувати в навчальному процесі. Тому для вчителя фізичної культури важливим є аналіз рухових дій, які він використовує на заняттях із позицій семіотики культури. При цьому необхідно прийняти до уваги культурне розмаїття символізму материнства і вітальності.

У кожному конкретному випадку потрібно аналізувати, який символізм прихований у таких «типових» рухових діях, як кидання гранати, стрибки через «козла» тощо. У цих ситуаціях важливо персоніфікувати здоров'язберезувальні знання та підходити до них індивідуально, тому що в нашій культурі символізм «жінки-солдата», якому відповідає семантика певних рухів, займає крайове положення. При цьому необхідно врахувати, що активація семіотики мілітарності, революційності, титанізму, важкої і надмірної праці, екстремальності, тотального домінування для жінки певною мірою визначає шлях до її непомітної стерилізації на психологічному рівні та руйнування материнського начала.

Практичну значимість у зазначеному напрямку дослідження мають погляди П. Д. Тищенко [21]. Він висловлює ідею про те, що розвиток тілесності необхідно розглядати в культурно-історичному контексті, котрий співвідноситься з онтогенезом. Автор проводить аналогію з теорією культурно-історичного розвитку психіки Л. С. Виготського. Оскільки психіка є продуктом культурно-історичного розвитку, то тіло і моторика також є наслідком впливу історії й культури на особистість у темпоральному вимірі онтогенезу. П. Д. Тищенко вказує на те, що «людина настільки опановує зовнішню природу, наскільки водночас вона оволодіває своїм тілом та привносить його в культуру як своє унікальне знаряддя і символічну форму» [21].

Тому якщо в радянську епоху актуальним було уявлення про жінку в форматах соціальних ролей «жінка-воїн», «жінка-герой», «жінка-комсомолка», «жінка-трудівниця», «жінка-будівельник», «жінка-трактористка», то сьогодні маємо концепти «жінка-утриманка», «жінка-гендер», «жінка-керівник», «жінка-бізнесмен» тощо. Вказані напрями концептуалізації жіночих соціальних ролей і відповідні їм формати тілесності й локомоції є редуційними в своїй ідеологічній та ментальній основі, адже розвивають інфантізм (дитячість). Це відбувається через зміщення і деформацію інтенцій особистості в бік соціального і державного (*Homo soveticus*) чи економічного та споживачького вимірів (*Homo еsopomicus*). Жіноча ідентичність, особистість, тілесність і локомоція усвідомлено націлюються на формування із затримкою в розвитку. Це необхідно для «створення» людини «зручної» для влади,

економіки тощо. При цьому, відповідно до уявлень Е. Фромма, формується ринково орієнтована особистість або, за баченнями К. Леша, нарцистична особа. Таким чином, відбувається відчуження людини від самої себе.

Відповідно до вказаних соціальних ролей розвивається тілесність і психосемантика рухових дій. При цьому первинним є інтегративний вплив педагогіки і культури. Ми вважаємо, що використовуючи засоби фізичної культури, інтегровані з культурологічними, соціологічними та психологічними підходами з метою протидії депопуляції, первинно необхідно формувати «жінку-матір» і «жінку-дружину». Інші соціальні ролі жінки мають бути вторинні щодо зазначених, якщо ми не хочемо зникнути як народ. Це звучить дещо ретроградно та неінноваційно, але у який ще спосіб можна зупинити депопуляцію. В основі такого бачення – класичні психологічні та філософські уявлення про значення та ієрархію смислів, потреб, мотивів і цілей, які значною мірою визначають поведінку особи та її спрямованість.

Саме рецепція вказаної ієрархії смислів, яка завжди була присутня в традиційних культурах, може призупинити ранні аборти, проміскуїтет, аутоагресивну поведінку, формування хімічних залежностей тощо. У контексті такої ієрархії смислів, де первинними є ідея і почуття материнства чи навіть онтологія материнства, тілесність і розмаїття локомоції самою ж дівчиною рефлектується у форматі можливостей мати дітей та у вимірах Майбутнього й вітального. В інших випадках тілесність та її моторна психосемантика є інструментом адаптації, ризику, боротьби, експансії й довільного чи випадкового вибору, що зазвичай притаманне чоловічій психіці.

Таким чином, структурування часу здійснюватиметься на основі суб'єктного часу з його власною логікою майбутнього, в якому ціннісним, смисловим і темпоральним орієнтирами є діти і сім'я. Темпоральна природа, пов'язана з материнською сутністю жінки, зумовлює відповідне структурування часу, а саме життя – у майбутньому часі, у часі своєї дитини. Тому у всіх традиційних культурах жінки здатні були «бачити» майбутнє і попереджати відповідні проблеми. Феномен антиципації (передбачення) є особливо актуальним щодо збереження репродуктивного здоров'я, адже наші вчинки і характер конструюються на основі антиципаційних уявлень.

Крім темпоральної психології, на значення антиципації з метою формування особистості та її поведінки вказує теорія особистісних конструктів (*personal construct theory*) Джорджа Келлі [14]. Основний постулат цієї теорії в тому, що «...процеси будь-якої конкретної людини в психологічному вимірі спрямовуються по тих каналах, в руслі яких вона здійснює антиципацію подій». Тому крім підходу «сьогодні і тепер» особливо важливим для збереження репродуктивного здоров'я є темпоральна ідея, згідно з якою «завтра починається сьогодні». Таким чином, здатність дівчини «відчувати і мислити дитиноцентрично» визначає її унікальні можливості до екстраполяції, антиципації та стратегічного, проектного і системного мислення. Переважно це реалізується в неусвідомленому форматі і є антиципаційною, емоційною та інтелектуальною складовою збереження репродуктивного здоров'я.

У системі вказаних уявлень про тілесність і

психосемантику рухових дій актуалізується досить значимий і «невидимий» компонент тілесності як майбутня дитина. Ця «складова» тілесності до певного часу є невидимою, але перманентно присутньою. Вона латентна, контекстуальна і вічна. Саме ця потенційна можливість жінки мати дитину трансформує розуміння тілесності з фізичного і фізіологічного рівнів не лише у психологічний чи соціальний контекст, але й у духовний вимір. Це вдало відображено у етносі, культурних кодах і семіосфері традиційних культур. Наприклад, образ Діви Марії з Немовлям, який є центральним не лише в українській, але й європейській культурі, ілюструє крім сакрального буття уявлення про збереження і продовження самого життя через материнську любов і відповідальність.

Концептуалізуючи вищепредставлені підходи і візії, ми актуалізуємо методологічний здоров'язбережувальний концепт «онтологія материнства», що представляє материнство як специфічне, автентичне, багатовимірне і самодостатнє буття, яке є первинним і базисним. Таким чином, збереження репродуктивного здоров'я дівчини і жінки на основі концепту «онтологія материнства» трансформується в семіотичний, антропосоціокультурний, духовний і особистісний формат, виходячи за рамки фізіологічних чи медико-гігієнічних уявлень. Зазначений підхід якісно відрізняється від того, згідно з яким материнство розглядається як компетентність, риса характеру чи психологічна складова репродуктивної функції, хоча він також включає такі бачення як локальні. Важливо взяти до уваги, що функція змінюється, зникає чи редукується, а онтологія вічна. Цей концепт відновлює духовне, культурологічне і «панорамне» бачення материнства як основи життя, способу буття, темпоральності та системного орієнтиру. У цьому і є його відмінність від редуційних і спрощених уявлень.

Запропоновані вище підходи, близькі до уявлень М. Мосса, М. Фуко, П. Тищенка та інших дослідників, покладено в основу соціології тіла (sociology of the body). У форматі цього напрямку вивчаються: роль тіла в процесах соціальної взаємодії; проблема тілесності в дискурсі влади; символічне значення тіла в культурі; роль соціальних процесів у конструюванні тіла; відображення в тілі системи соціальних відносин. Актуальним у контексті зазначеного є драматургічна модель сучасного суспільства, розроблена Ірвінгом Гофманом, в якій організація соціального буття аналізується завдяки концептуальній метафорі театру [6].

Соціально значимою метою та установкою особистості відповідно до драматургічної моделі соціуму є створення необхідного іміджу [5; 6]. Із цією метою активно використовуються «техніки тіла» [19]. У той же час, у типових «соціальних п'єсах» нерідко виникають явища соціальної стигматизації [5]. Наприклад, наявність нормативного фізичного розвитку дівчини може сприйматися, за сучасної моди на специфічну німфеточну тілесність із виразними конотаціями інфантилізму та гермафродитизму, як повнота; недостатньо розвинуті м'язи поясу верхніх кінцівок у хлопця – як невідповідність певному соціально прийнятному тілесному «стандарту». У результаті – виникають конфліктні ситуації, зокрема внутрішні конфлікти, та спроби ліквідувати «тілесний дефект», уникнувши завдяки

цьому соціальної стигматизації. Дівчина може тривалий час знаходитися в напівголодному стані, використовуючи для схуднення всілякі чудернацькі дієти, виснажливі системи фізичних тренувань, фармакологічні препарати. Згодом це може стати причиною безпліддя чи порушень репродуктивного здоров'я.

Таким чином, існує певна соціальна обумовленість тілесності, технік тіла, рухових дій та психологічних проблем, які пов'язані з цими феноменами. У зв'язку з цим ми рекомендуємо педагогам враховувати в освітньому процесі драматургічний підхід І. Гофмана, а у власній діяльності використовувати невербальні засоби впливу, елементи театральної та ландшафтної педагогіки. Здійснюючи вплив на техніки тіла, їх необхідно розуміти не лише функціонально, адже актуальними є уявлення про техніки тіла як культурні, соціальні, особистісні і психологічні стереотипи та феномени.

У цьому контексті важливим є формування відповідного іміджу педагога, що передбачає здоров'язбережувальний вимір. Тому, усвідомлюючи важливу роль іміджу як інструментального і соціально значимого чинника, який може впливати на ефективність педагогічної дії, спрямованої на збереження здоров'я, ми вважаємо за доцільне актуалізувати необхідність виокремлення у структурі здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури іміджевого компонента. Враховуючи також важливість соціологічного підходу, який може бути ефективним у педагогічній практиці [11], вважаємо за доцільне сформувати інтегративний напрям, який визначається нами як педагогічна соціологія тіла (pedagogical sociology of the body).

Розглядаючи проблему психосемантики рухових дій у контексті збереження репродуктивного здоров'я, актуалізуємо руховий аспект, який ми презентуємо у форматі методичного концепту – Номо Локомоторія (людина локомоторна). Необхідно зазначити, що основою як психічних феноменів, так і руху є час, що дає можливість через темпоральність впливати на визначені сфери. Психіка, як і моторна сфера в онтогенезі (індивідуальному розвитку), має свої особливості, поетапність формування та специфічну темпоральність. Проте її первинною і базисною складовою є рух, оскільки він спостерігається в дитині ще до розвиненої свідомості, яка може сама себе рефлексувати та ідентифікувати. Означене уявлення про первинність руху є подальшою розробкою культурно-історичного підходу, актуалізованого П. Д. Тищенком [21].

Ми жодним чином не намагаємося звести психічне до фізіологічного, «вирішивши» завдяки цьому основну проблему психофізіології – відношення в системі «тілесне – психічне». Ідея полягає в тому, щоб наголосити на важливості й первинності локомоторних процесів як на ранніх етапах онтогенезу, так і в подальшому розвитку дитини.

Зрозуміло, що це, перш за все, стосується пропріорецепції, яка є досить потужною за обсягом інформації, що надходить у таламус, у системі загального кінцевого шляху. Сенсорну і моторну сфери ми розглядаємо цілісно та інтегративно, а отже, можемо стверджувати про сенсомоторний фон психічного, про те, що наповнює безмежний океан свідомості, підсвідомості і колективного несвідомого. Це є «сенсомоторна тканина життя», саме

життя і вітальність (Vitalis), виявлені як Sensoria (чутливість) і Motoria (рух). Сенсорна сфера невіддільна від локомоції і в її розвитку рух є провідним.

Не деталізуючи нейрофізіологію і психофізіологію вказаних процесів, відмітимо, що найкраще їх можна пояснити під час аналізу життєвого досвіду особистості в контексті такого явища як пам'ять тіла. Достатньо лише повторити певні рухові дії і в пам'яті «оживають» відповідні образи, життєві й професійні стереотипи, інтенції, ідеї, ситуації тощо.

Наше бачення є близьким до ідей, що відображають психологічні аспекти тілесності. Так, актуальні питання тілесності та локомоції в контексті застосування в арт-терапії проаналізовані Т. С. Леві [17]. Уявлення про взаємодію психічного і тілесності представлені у працях В. П. Зінченка [14], який, розглядаючи структуру свідомості, визначає в ній чотири рівні: значення, смисл, чутлива тканина образу та біодинамічна тканина. Дослідник зазначає, що «буттєвий шар формує біодинамічна тканина живого руху і дії та чутлива тканина образу. Рефлексивний рівень утворюють значення і смисли».

Необхідно також урахувати, що рухова сфера в онтогенезі розвивається поетапно за принципом від центру – до периферії, від тонічного рівня – до мовленнєвих рухів [4]. Важливо також, що не лише адаптація до середовища, але й, як зазначалося вище, онтологія людини і презентація людиною себе здійснюються через локомоторну сферу. Доля нейронних структур і процесів, пов'язаних із локомоцією, є чи найбільше представленою в центральній нервовій системі. Психічні явища можуть себе презентувати, перш за все, через рухову сферу, яка забезпечує також такий важливий семіотичний процес як мова. Це добре розуміли в Давній Греції, де фізична культура була одним з основних видів підготовки.

Важливою у даному напрямі є інтеграція руху, дії і слова, яка, за уявленнями П. К. Анохіна [1], П. Я. Гальперіна [4] і М. О. Бернштейна [2], квантується і має свою послідовну природу формування. Така інтеграція сприятиме розвитку в учнів ідентичності та індивідуальності [3] через рефлексію руху з його специфічною темпоральністю.

Впливаючи на психосемантику руху, ми можемо сприяти формуванню спрямованості особистості на основі смислів і цінностей материнства, а також певною мірою попереджати і корегувати наслідки негативних педагогічних та соціокультурних впливів, деформуючих як сому, так і психіку дитини. Усе це співвідноситься з уявленнями засновника тілесно орієнтованої психотерапії В. Райха, який стверджує, що більшість існуючих психологічних і тілесних проблем пов'язані із «панциром характеру», що виникає внаслідок фіксації в тілі психологічних проблем у форматі певних напружень – «блоків» [20]. Таким чином, людина, відгороджуючись від проблем зовнішнього світу, вибудовує свій «панцир характеру», в якому крім її особистісних способів реагування відображені й типові соціокультурні впливи.

У цьому контексті важливо зазначити, що окрім типових для Європи перфекціонізму, «старанності у впливі на спонтанні та автоматизовані процеси», дихотомії «душа – тіло», в яких відображено механістичні уявлення про світ та невротичний у своїй основі виклик Богу, в українській традиції на сьо-

годні є: латентно присутні негативні наслідки раннього навчання з 5-6 років; ідеологія змагальності («моя дитина найуспішніша»), отримані в спадок від радянської епохи; когнітивна деформація в бік знань, а не руху, почуттів і компетентностей; ідеї пришвидшеного розвитку та використання «дивакуватих» методів навчання (як приклад, ейдетика) як інновацій.

У дитини первинно існує гармонія між психічним і його відображенням у руховій сфері [20]. Проте з часом, як відзначає Т. С. Леві [17], «у процесі розвитку тілесні рухи починають означуватися дорослими», що не завжди відбувається природно, призводячи відповідно до розвитку «панцира характеру». Такими засобами означення, по суті, психосемантичними впливами, можуть бути і певні навчальні методики, які ігнорують особистість дитини та вимагають механічно повторити рух саме так і за певним зразком. Основним таким руховим стереотипом чи навіть способом буття є феномен «нескінченного шкільного сидіння».

Усе це сукупно може створювати в дитини відповідний тілесний «панцир характеру», який, крім інших «функцій», буде ще й «захистити» людину від повноцінного розвитку її психосексуальної сфери і таким чином опосередковано сприяти формуванню порушень репродуктивного здоров'я. Як зазначає В. Райх [20], «панцир характеру – основа самотності, безпомічності, пошуку авторитету, страху відповідальності, містичних спрямувань, сексуальних страждань, імпотентного бунтарства, рівноцінно як і покірливості неприродних патологічних типів».

Тому попереджаючи формування «панцира характеру» засобами фізичної культури, ми, окрім збереження репродуктивного здоров'я, опосередковано формуємо в дитини відповідальність та смисл існування, «народжуючи» їх з онтології дитини, з її онтології тілесності і локомоції. У ієрархії смислів особистості це буде відображатися у первинності і значимості материнства. Таким чином, нормативний процес розвитку материнства як особистісної якості, мотивації, життєтворчості і телеологічності пов'язаний із повноцінним розвитком рухової сфери, що включає в себе її специфікацію до культурно адекватних технік тіла, рухових стереотипів, але з урахуванням індивідуальних особливостей. Як відзначають давні греки, «хочеш бути сильним – бігай, хочеш бути здоровим – бігай, хочеш бути розумним – бігай». Ми можемо додати до цієї сентенції ще й твердження «хочеш бути добрим батьком чи матір'ю – рухайся і через рух пізнавай себе, культуру і майбутнє». Вислів греків наблизений до наукової істини, адже рухова сфера є основою для інших функціональних систем [1], які формуються пошарово і поетапно.

Корисним буде розгляд локомоції через призму метафори, сформованої М. О. Бернштейном [2], який указував, що «рух – це жива істота», а рухова дія, маючи певну ступінь автономності, може бути представлена у форматі «функціонального органу». Таке бачення є близьким чи майже тотожним до поняття функціональної системи, вчення про яку було сформоване П. К. Анохіним [1].

Тезисно уточнимо поняття «функціональний орган». Із метою формування певного руху необхідні для цього структури і функції (локомоторні, нервові, психологічні, вегетативні) організуються (кон-

солідуються) таким чином, що потрібна локомоція стає можливою. Консолідація здійснюється завдяки орієнтації на мету і кінцевий пристосувальний результат, а також з урахуванням зворотного зв'язку та включення попереднього досвіду і пам'яті [1]. Таке розуміння руху вказує на його складну, ієрархічну просторово-темпоральну будову і динамізм формування відповідно до потребнісного та цільового принципів. При цьому можна стверджувати про певний рівень автономії руху та активну взаємодію з психологічною і духовною сферою [7; 8; 10]. Усе це дозволяє називати сформовані, осмислені рухи «живою істотою».

Дещо розширюючи означену проблематику з метою усвідомлення її глибини, ідеологічної «навантаженості» і складності, уявимо меседж про особистісні й етичні складові наукового пошуку у вказаній галузі. Системні бачення руху як функціонального органу, як живої істоти не вкладалися в радянську епістиму та були надто інтелектуальними та незрозумілими для деяких «пролетарських учених». За свої експериментально підтвержені наукові розробки, що мали ніби «антирадянське спрямування» і на півстоліття випереджали час, засновник біомеханіки Микола Борисович Бернштейн у 1950 році був позбавлений можливості продовжувати наукову і педагогічну діяльність. Тому питання біомеханіки в різних аспектах, включаючи здоров'язбережувальний, недостатньо актуалізовані у підготовці педагогів, а також досить обмежено представлені у підручниках.

Не вдаючись у деталі організації локомоції, зазначимо, що в структуру рухових дій, які, з методичних позицій, розглядаються нами як функціональний орган та семіотична система, можуть бути включені ті психологічні, культурні й духовні компоненти, що є необхідними для збереження репродуктивного здоров'я. У цьому напрямку значимим є бачення С. В. Дмитрова [7; 8], який щодо використання тексту як метафори для опису локомоції людини живає поняття «тілопсихічний текст».

Означений термін ми трансформуємо в концепти «здоров'язбережувальний тілопсихічний текст» та «зберігаючий репродуктивне здоров'я тілопсихічний текст». Це дозволить усвідомити проблему структурно, темпорально, візуально, семіотично. Зазначене є важливим для збереження репродуктивного здоров'я жінки, розгляд якого нами співвідноситься із багатовимірністю культури і людини. Таким чином, здоров'язбережувальний меседж повинен бути наявний при ціннісно-смісловому проектуванні рухових дій [7; 8; 10] як на рівні складання навчальних програм, так і в процесі безпосереднього навчання, в педагогічній практиці.

Наше бачення проблеми є співвідносним з ідеєю антропоцентричної біомеханіки. Підґрунтя цього наукового напрямку було сформоване Д. Д. Донським і С. В. Дмитровим [7; 8; 10]. Дослідники представляють також ідею персоніфікованої психосемантичної реальності рухових дій людини. У рамках зазначеного концепту Ю. А. Гагіним [3] аналізуються також системні питання людської індивідуальності, представленої в контексті рухових дій. Як відзначає С. В. Дмитров, біомеханіка пройшла свій шлях від біоцентризму до психосемантики, що відображає процес руху від одномірному, позитивіського і редуційного бачення руху до розуміння його як семіотичної системи, соціокультурного феномену

і «живої істоти». Таким чином, при «одномірному» баченні рухові дії не мають безпосереднього і виразного впливу на психологічний компонент збереження здоров'я. При розгляді ж рухових дій у форматі культурно співвідносної «живої істоти» та культурно детермінованих і соціально значимих технік тіла, рухових культурних стереотипів, які пов'язані з ідентичністю, індивідуальністю, інтенціями та спрямованістю особистості, наше бачення проблеми переходить в інший системний і поліонтологічний рівень. Це дозволить через рухові дії впливати на психологію особи, на прийняття нею рішень та стратегій, формування стереотипів її поведінки.

Таке розуміння рухових дій визначає їх не тільки як фізичну, механічну чи технічну дію, а представляє рухові дії як відображення прояву Духу, душевних інтенцій, вітальних сил і культури, що, безумовно, детермінує питання телеології і вищих цінностей та смислів. Недарма такі східні рухові системи, як кунг-фу, цигун, йога, перш за все, спрямовані на розкриття в людині її психологічної і духовної сутності стосовно певної культури.

Культурна специфіка, відображена в техніках тіла, є тією особливістю, яка вказує на те, що досвід зазначених систем може бути використаний у здоров'язбережувальній практиці лише частково і редуковано. Ми не можемо швидко і достатньою мірою адаптувати ці системи до нашої культури, адже у цьому випадку вони стануть для нас культурним та інформаційним вірусом, що викличе ефект акультурації. Означені системи є релігіями чи їх важливими складовими або близькими до них системними соціокультурними й антропологічними феноменами. Вони відповідають певному типу людини, а отже, впроваджувати та адаптовувати їх потрібно обережно. Однак для нас особливий інтерес складають реалізовані у східних тілесно-духовних практиках ідеї про те, що в русі первинним є Дух, а не тіло, а також те, що психічне і тілесне є одним цілим, а як наслідок – у процесі руху між ними відбувається взаємовплив. Рухові дії у цьому випадку виступають не лише як техніки тіла, призначені для функціональності, а й є самоціллю і смислом. Тобто рухові дії беруть участь у формуванні систем рефлексії, самопізнання, творчості, розвитку і взаємодії із сакральним.

Таким чином, уявлення про цілісність тілесного і духовного на рівні технологічної гіпотези є актуальним для розробки наших підходів та систем збереження здоров'я. Зважаючи на це, можливі також варіанти трансформації здоров'язбережувального досвіду певної культури у формат наших систем збереження здоров'я, проте, як уже зазначалося, з урахуванням можливих ефектів акультурації. У зв'язку з цим на рівні методології, з метою збереження здоров'я, ми представляємо зазначені уявлення у форматі концепту «Soma – Psychia – Spiritus» (тіло – психіка – дух), тобто як ідею руху від тіла до психіки. Механістичні уявлення в попередній радянській традиції, які, у зв'язку з інерційністю соціокультурних процесів, частково трансформувалися в сучасні освітні тенденції, базувалися на ідеї «Soma – Soma» (тіло – тіло), тобто проходила рефлексія тілесного з наступною проекцією знову на тіло. При цьому інтелект, почуття та духовність ігнорувалися, випадали. Згадаймо хоча б типаж «тітушки» чи «рекетира-спортсмена» – «деформованих і не надто

обтяжених інтелектом» чи духовними проблемами.

Саме такі персонажі «плекалися» за допомогою концепту «Soma – Soma». Таким чином, у попередню епоху формувалася обмежений Голім, тобто біоробот у сучасному трактуванні. Голім звісно не розмножується, це істота залежна, вторинна і дефінітивна, а тому в умовах концепту «Soma – Soma» продовження роду є латентно дезактуалізованим.

У представленому контексті формувалася біомеханічний біхевіоризм, що редукував рухові дії до операцій і технічних процедур. Оскільки у форматі концепту «Soma – Soma» певною мірою розвивалася майже вся радянська педагогічна традиція, вона на рівні контекстів формувала таке соціальне поле і такі приховані смисли, які визначали десемантизацію жіночого начала, позиціонуючи репродуктивне здоров'я жінки як вторинне. Загалом латентно і контекстуально знецінювалася ідея материнства, любові та репродуктивного здоров'я, які за своєю суттю є проявом Духу. У культурі материнства, в його онтології та безмежності означений прояв Духу ми можемо спостерігати в нашій реальності, не боячись «обпектисся» чи бути знищеними Вищою Силою.

Таким чином, антропологічні та психосемантичні ідеї локомоції М. О. Бернштейна, Д. Д. Донського, С. В. Дмитрова, М. І. Пономарьова мають особливе значення для збереження репродуктивного здоров'я жінки. Вони розкривають культурний, психологічний, здоров'язбережувальний та семіотичний виміри біомеханіки. Як зазначає С. В. Дмитров [7; 8], тілесність (тілопсихіка), психомоторика (психофізіологічна організація), біомеханізми поведінки значною мірою визначають суб'єкт дії. Необхідно зауважити, що оскільки рухові дії пов'язані з режимом розвитку особистості [3], то в смисловій складові процесів її формування можуть бути привнесені смисли материнства як ідейні, тілесно-психологічні, темпоральні та духовні основи збереження репродуктивного здоров'я та протидії депопуляції.

Цікавими в даному напрямку є дослідження Ю. А. Гагіна, який пов'язує розвиток індивідуальності з руховими діями в спорті, розвиваючи концепцію формування (здійснення) індивідуальності суб'єктів педагогічного процесу [3]. Автор розробив цю концепцію для застосування в спорті, що дає нам можливість з урахуванням відмінностей і особливостей фізичної культури адаптувати її до практики збереження здоров'я. Як наголошує науковець, формування індивідуальності суб'єктів педагогічного процесу реалізується в сумісній духовній і практичній діяльності. Він розглядає рух як психологічну, психологічно-тілесну і духовну практику, що є близьким до наших уявлень. Крім того, науковець відзначає, що формування індивідуальності реалізується через пошук суб'єктами смислів рухових дій, усвідомлення їх як цінностей. Таким чином, рухова дія являє собою матеріал для оволодіння нею, спосіб рефлексії, об'єкт пізнання, предмет викладання, акт дії та метасистему.

Стосовно проблеми збереження здоров'я, ми можемо розширити представлений концепт, вказавши на необхідність привнесення здоров'язбережувальних знань та смислів як в актуалізованій, так і контекстуальній формі. Це набуває особливого значення для збереження репродуктивного здоров'я, оскільки на комунікативному рівні потребує осо-

бливо делікатного і тактовного відношення. Зокрема, вчитель при виконанні деяких вправ повинні пам'ятати про те, аби не збільшити ризики формування у учениці патології репродуктивної системи.

У нашій педагогічній системі ми використовуємо елементи маевтики. Зокрема варто з'ясувати, як вплине на репродуктивну і сечову системи дівчини тренування преси в нефізіологічному положенні, а також, як вплинуть на неї вправи, що призводять до різкого підняття тиску в черевній порожнині.

Відповідь однозначна – це збільшить ризики формування порушень, пов'язаних із впливом на морфофізіологічні механізми фіксації нирок та органів репродуктивної системи. Крім того, представлені вище рухові дії можуть призвести до порушень гемодинаміки в сечостатевої системі. Сумарним результатом таких впливів можуть стати такі порушення, як опущення нирок та крововилив у паренхіму яєчника. Означене вище стосується саме культурно детермінованих технік тіла та рухових стереотипів, що необхідно взяти до уваги.

Повернемося до психологічних аспектів проблеми. За твердженнями Ю. А. Гагіна [3], формування індивідуальності суб'єктів педагогічного процесу здійснюється завдяки розвитку індивідуальних стилів спілкування та культурі дії, яка трансформує зовнішню повноту рухів у їх складну внутрішню форму. Таким чином, рівень рухової компетентності, майстерності та становлення індивідуальності взаємопов'язані, що визначає необхідність привнесення здоров'язбережувальних смислів синхронно, системно і співвідносно з руховими діями.

Для корекції установок учнів, спрямованих на збереження репродуктивного здоров'я, ми вважаємо за доцільне використати деякі аспекти теорії танцювально-рухової терапії, яка актуалізує інтегративне уявлення про тіло і душу як цілісну семіотичну тілесно-психічну систему. При такому підході відновлюються уявлення про тілесно-психологічну цілісність та дезактуалізується класична дихотомія «тіло – психіка», виокремлена З. Фрейдом як одна з передумов неврозу та інших психологічних проблем. Зрозуміло, що це можливо при наявності «тілопсихічного тексту» як цілісності, що забезпечується феноменами ідентичності й індивідуальності, які містять моторні складові чи еквіваленти.

У контексті теорії танцювально-рухової терапії розглядається представлення «смислів у русі» [24], а також рухова актуалізація «перетікаючої репрезентації» та нестійкої ідентичності. Уточнимо, що вказані феномени реалізуються в тілесному та сенсомоторному форматах під час танцю і впливають на розвиток ідентичності й гармонізації особистості. Означене близьке до розуміння С. В. Дмитровим рухових дій як цілісного «тілопсихічного тексту», в процесі «написання» і «читання» якого ми можемо вносити необхідні корекційні впливи, розуміючи межу своїх дій і поважаючи індивідуальність.

На значимість потенціалу психосемантики рухових дій, який може бути використаний для збереження здоров'я та гармонізації особистості й актуалізації творчості, наштовхує ідея видатного семіотика і представника постструктуралізму Юлії Крістєвої, яка відзначає, що «...тілесні потреби ніколи не можуть бути повністю втілені в їх позначеннях» [25]. Таким чином, рухові дії, розглянуті в культурному і психосемантичному контекстах, є не

лише ефективним засобом впливу, а й ресурсом, який існує у надлишку і який ми можемо використати для формування смислів збереження репродуктивного здоров'я.

Формування здоров'язбережувальних смислів має бути, виходячи з цього, наскрізним. Воно повинно проводитися не тільки в актуалізованому форматі, а й у контекстуальній формі, а також через розвиток і визначення стратегічних життєвих цілей, основною з яких у дівчини є мрія і здатність стати матір'ю. Вчителів фізичної культури необхідно спрямувати своєю педагогічною майстерністю на розвиток саме такої ієрархії смислів, цілей, потреб і мотивів, де на першому місці у дівчини – діти. Це цінність, яка визначається самою онтологією жінки, її природою та телеологією, в якій закладено духовний смисл.

Учитель фізичної культури за допомогою системи рухів може формувати ті смисли, які на даний момент є необхідними. З цією метою можна використовувати елементи танців, трудових і бойових рухів, поєднуючи їх із певними розповідями – наративами. При цьому необхідно враховувати актуальні, традиційні і приховані смисли рухів, розглядаючи їх у різних культурних контекстах, а також аналізувати і використовувати різні інтерпретації. Звичайно, рухи можуть містити в собі елементи агресії, сексуальності, сили, легкості, нахабства, доброти або їх протилежні значення. Отже, рухова активність є унікальним за своїми можливостями засобом комунікації, що дає можливість скоротити дистанцію між педагогом і учнем, створивши відповідне психологічне поле, та розкрити можливість ефективного душевного і сердечного впливу на дитину.

Важливим напрямом збереження репродуктивного здоров'я є взаємодія рухової та інтелектуальної діяльності в процесі занять фізичною культурою. З цією метою нами був використаний розроблений Л. І. Костюніною концепт забезпечення узгодження рухової та інтелектуальної діяльності в процесі фізичної і спортивної підготовки [16]. Ми екстраполюємо цей концепт на проблему збереження здоров'я в умовах занять фізичною культурою, формуючи його схематично – «Locomotia – Intellectus – Salus» (рух – інтелект – здоров'я).

Фізичну культуру потрібно інтелектуалізувати, а не переводити діяльність учителя фізичної культури на трансляцію не достатньо усвідомленої рухової активності за певним установленим зразком та побудованої на формальному відтворенні, змагальному дусі і досягненнях. Саме інтелектуалізація, демілітаризація, антропологізація, психологізація, фундаменталізація здоров'язбережувальної компетентності та освітнього процесу, що включає розуміння вчителем фізичної культури проблем і факторів ризику репродуктивного здоров'я жінки в поєднанні з достатньою психологічною й антропологічною підготовкою зробить його готовим до проведення корекційних і виховних впливів на рівні колективних та індивідуальних бесід і невербальних впливів через рух, тобто зреалізувати завдяки заняттям у такому режимі, де вплив відбувається через контекст з актуалізацією проблеми в кількох вагомих фразах, а також супроводжується відповідною мімікою і мовою тіла. За цим принципом будуються і контекстуальний вплив через рухову сферу.

Такий підхід близький до деяких психологічних

технік та практик дзен-будизму. Навіть короткочасна, але емоційно насичена та навантажена здоров'язбережувальними смислами, комунікація може значно вплинути на формування ієрархії потреб і мотивів. Такий ситуаційний вплив, який зазвичай є досить ефективним і визначальним, потребує попередньої підготовки контексту, розуміння ситуації та особистості, а також вибору часу, характеру ритму, сили і темпоральності впливу. Однак найголовніше при цьому – це особистість Учителя та його педагогічні дії, що формуються на основі дитиноцентричних інтенцій.

Через рухову активність і її семіотичний, гностичний та прагматичний аспекти й рефлексію (у поєднанні із силою слова і відповідними виховними контекстами та ситуаційними впливами) вчитель фізичної культури може наблизити ученицю до розкриття в ній глибинного психологічного начала – архетипу Матері. В усіх культурах виховання містило зазначений вище архетипічний аспект впливу, який реалізувався через актуалізовані й конкретизовані впливи у вигляді певних видів діяльності, через посвячення (ініціацію), приєднання через міф і розповідь (наратив).

Архетипічний виховний вплив зазвичай здійснювався через контексти та інтерпретації ситуацій і розповідей. Така взаємодія з архетипічним пластом свідомості в традиційних культурах і суспільствах модерну здійснювалася не тільки через реальне спілкування в сім'ї, трансляцію міфів культури, духовні практики, слідування циклам природи і темпоральності відповідної релігії, а й через спілкування у світському форматі на основі раціонального опанування дійсністю і руховою діяльністю.

Особливо важливою була традиційна трудова діяльність, що на прикладі нашої культури передбачала роботу по господарству, вишивання, шиття, прання тощо. Все це являло собою один образ чи гештальт культури, який сприймався дитиною цілісно, через механізми інкультурації, а згодом ще безліч разів підкріплювався і повторювався в процесі її становлення і життя. Зважаючи на це, поведінка дівчини, яка надає перевагу книгам чи домашнім справам, а не пошуку пригод, виглядає начебто несучасною і надто домашньою насправді є культурно більш адекватною, ніж підлітки з уже наявним досвідом дорослого життя. Проте це не означає, що така особистість «неповноцінна», що в неї відсутні соціальні та комунікативні компетентності. Швидше за все це – свідчення наявності стійких культурних стереотипів, завдяки яким забезпечується сталий розвиток певного соціуму та його існування.

В аспекті актуалізації архетипічного чинника профілактики порушень репродуктивного здоров'я цікавим може бути звернення до міфології. Як приклад, розглянемо міф про Ліліт (лат. Lilit), який допомагає нам усвідомити проблему безпліддя в усій своїй екзистенційній глибині, трагічності та архетипічній потужності. В астрологічному символізмі Ліліт представлено як Чорний місяць. Згідно з цим міфом Єва в Адама була не першою дружиною. До цього з червоної глини і вогню Бог створив рудоволосу Ліліт. Життя Адама і Ліліт було сповнене сварок, агресії, ненависті та принижень. Споглядаючи це, Бог пошкодував Адама і забрав від нього Ліліт. Місцем її перебування стали пустелі, печери, моря, безодні, а улюбленими заняттями – насилання

бід і хвороб на дорослих і дітей, зокрема немовлят, розпалювання заздрощів та ненависті, захоплення душ дітей і спричинення в жінок безпліддя.

Колоритний архетипічний та архаїчний символізм Ліліт насичений агресією, війною, гнівом, ненавистю і найголовніше – безпліддям. Усі соціальні катаклізми та особистісні трагедії тією чи іншою мірою пов'язані з цим архетипічним персонажем. Дух і символізм Ліліт представлено у «добрих патріотках» і гризетках Великої французької революції, які вимагали страти короля; в нестямних у класовій ненависті комсомолках і жінках-расистках, які служили у військах СС; у сучасній ідеології фемінізму і гендеру, старанно замаскованій під правами і свободами. Ідеологія Ліліт наявна в «стерилізуючих» контекстах освіти, які визначаються раннім навчанням і його інтенсифікацією, ранньою статевою стимуляцією, що відбувається через опосередковані впливи інтелектуального і невідповідного вікові навантаження, «скорочення» дитинства заради сумнівних навчальних здобутків тощо. Близькими до Ліліт за своєю войовничою сутністю, одержимістю й «експресією агресії і ненависті» є валькірії – музи війни (германська міфологія).

Інтегративно ідейна лінія Ліліт – це архетипічне, деструктивне, агресивне, претензійне небажання бути жінкою і матір'ю, що трансформується у війну, бурхливу і часто непотрібну активність, діяльність та перфекціонізм, в експансію та руйнівні тенденції. Тобто проблема Ліліт може бути представлена в ракурсі несформованої статевої і персональної ідентичності чи її кризи, а також інфантилізму. Знаючи міф про Ліліт, ми можемо впливати на проблему безпліддя на рівні дискурсу, мети знань, духовних бачень і космогонічного міфу.

Міф про Ліліт може бути корисним при формуванні здоров'язбережувальних установок особистості, адекватних нашій культурі. Представлений міф є характерним і нашій культурі, вибудованій переважно на іудо-християнських традиціях. Використовуючи уявлення М. Еліаде [13] про значимість міфологічної свідомості для культури та особистості, необхідно вказати, що розповідь про Ліліт є відображенням одночасно міфу про походження і міфу про початок, адже тут мають місце складові базисного космогонічного міфу, притаманного нашій культурі. Міф про Ліліт розкриває глибинну, символічну, системну і вищу за природу зла та особливості його маніфестації, зокрема процесуальність і міфологічність.

Означений міф може системно впливати на архетипічні пласти психіки. З позицій міфологічної свідомості [13], це означає: якщо ми чули і знаємо історію створення чи існування якогось явища, то можемо на це явище більш чи менш ефективно впливати.

Особливе значення має включення певної розповіді в систему космогонічного міфу. При цьому вказана проблема стає для нас більш безпечною. На це також вказують культурні практики різних народів. Знання таємниці чи переповідання міфологічних уявлень про неї є ключем до пізнання й управління, відомим ще зі стародавніх часів концептом – *Scientia potential est* (знання – сила). Наприклад, шамани аборигенів, знаючи не тільки біологічні особливості змії, а будучи посвяченими в таємні міфи про них, можуть не боячись брати їх у руки. Таким чином,

практично спрямований смисл космогонічного міфу чи міфу про певні явища (в даному випадку – міф про Ліліт) полягає в тому, що такі міфологічні знання певною мірою оберігають нас від негативних впливів відповідних феноменів. Людина, міфологізуючи і раціоналізуючи реальність, конструює свою специфічну, відносно безпечну і прогнозовану онтологію. Отже, міфологічний підхід сприяє розвитку здатності до смислоутворення та антиципації як складових профілактики, а також надає певним явищам естетичних і аксіологічних конотацій. Це реалізується, перш за все, через усвідомлення наявного буття певного феномену та «конструювання» відповідної онтології. На нашу думку, в цих процесах також актуалізуються процеси антиципації та специфічного суб'єктного структурування часу, співвідносного і конгруентного до певних феноменів, що реалізуються відповідно до теорії особистісних конструктів (*personal construct theory*) [14].

У реаліях суспільств постмодерну завдяки зменшенню взаємодії через механізм *attachment* у системі «дитина – мама» і «дитина – сім'я» порушені процеси інкультурації, досить редукованими є традиції і релігії, порушена нелінійна темпоральність особистості з переведенням її в гомогенний і лінійний час. Крім того, проходить деформація просторовості людини, де культуральні уявлення про простір замінені його гомогенізованими візіями. Загалом в епоху постмодерну ми маємо виразну ентропію культури, цінностей, статі та моралі. Це співвідноситься з процесами формалізації, примітивізації, секуляризації, деміфологізації, десемантизації, соціалізації, а сьогодні ще й оцифрування, тобто відбувається, як зазначав К. Маркс, непомітне і «гуманне» «зняття чар зі світу». Все це інтегративно включає механізми саморуїнування як на рівні особистості, так і в форматі соціуму та має кінцевий результат – депуляцію.

Однак цьому можна протиставити педагогічний дискурс освіченого вчителя, який є особистістю, оскільки індивідуалізований і особистісний вплив може ефективно актуалізувати цінності та смисли збереження репродуктивного здоров'я в різних контекстах – навчальних, виховних, локомоторних, інформаційних, розважальних та ін. Учитель фізичної культури може також активізувати механізми переключення уваги дітей і підлітків із проблеми сексу на рухову сферу. Цей процес повинен передбачати певну послідовність і рівневість переходу від інтенцій, смислів та психоенергетики сексуальних проблем підлітків до інших видів діяльності та активності. Означений процес передбачає трансформацію психічної енергії у формі *Libido* в інші види діяльності, зокрема моторну сферу, навчання, роботу тощо. Є можливість представити це у вигляді певних аспектів, які можуть розглядатися і як етапи:

- 1) переведення енергії *Libido* в рухову активність;
- 2) переведення рухової активності у рухову діяльність із застосуванням предметів або таку, що передбачає саморефлексію;
- 3) перехід у продуктивну і творчу діяльність;
- 4) активація вербального компонента;
- 5) розвиток мислення та інтелекту;
- 6) інтелектуальне і духовне спрямування.

По суті, представлене вище – ні що інше, як деякі аспекти процесу сублімації за З. Фрейдом,

однак у нашій педагогічній системі представлене питання актуалізується в системі координат генетичної психології, проходить у рамках умов теорії мисленнєвих дій П. Я. Гальперіна [4], концептом якої є вектор – від сенсорності, орієнтувальних реакцій, вітальних інтенцій і мотивів до руху – предметних дій – мови, нарративу – і до мислення, тобто це і є відомий процес інтеріоризації.

Сьогодні завдяки засобам масової інформації можна спостерігати зворотний процес, який представлено як рух від розтліваючого впливу на інтелект до дій, спрямованих на специфічну їх реалізацію з наступним повтором і фіксацією. Отже, важливим є використання прийомів, спрямованих на переключення уваги, каналізацію психічної енергії і трансформацію смислів та інтересів, а також сприяння формуванню механізмів психологічного захисту. Крім зазначеного вище, до актуальних непрямих чинників профілактики раннього початку статевого життя, попередження безпліддя та ранніх абортів є формування інтересу до руху, діяльності, а також до фізичної культури і спорту, що сприятиме підвищенню рівня загальної активності й трансформації лібідо та енергетики юного організму в потенціал особистості на руховій основі.

Наступною складовою розвитку особистості і її життєтворчості, що включає в себе самоактуалізацію, самотрансценденцію, самоєфективність, саморефлексію, самоспостереження, є усвідомлення вищих життєвих інтенцій – через дитину, сім'ю, любов, діяльність і самопізнання. Це виглядає досить старомодним, однак насправді дитина і сім'я є системоутворюючими і життєтворчими концептами формування особистості жінки, які на сьогоднішній день витісняються ідеями багатства, комфорту, гедонізму, індивідуалізму, влади.

Сім'я як феномен служіння, відповідальності, наявна в багатьох релігійних доктринах, культурах і контекстах культур. Вона відображає ієрархію існування та сталості, де дитина є первинною і де всі сили спрямовуються на її народження і розвиток. Системоутворюючий концепт дитини і сім'ї як основу профілактики депопуляції ми вважаємо близьким до доктрини Катехону (від грец. *κατέχων* – утримуючий), що існує в есхатологічних традиціях східного християнства. Катехон є підтримуючим, стабілізуючим духовним чинником, що протидіє настанню останніх часів.

Так само, як Катехон на рівні світу утримує людство, так і дитина підтримує особистість та трансформує її інтенції в майбутнє. Це підтримує дівчину і жінку в складних життєвих ситуаціях та розставляє смисли буття. Образ і архетип дитини є найвищою цінністю, на основі чого формується здорова психіка дівчини. Отже, цей образ містить як повсякденний контекст, так і сакральний вимір, що обумовлено поліонтологічністю, біопсихосоціальною та духовною природою людини. До речі, в антропоморфних релігіях образи матері й дитини є центральними.

У глобальному екологічному форматі співвідносно до поняття Катехону є ідея сталого розвитку – того системного орієнтуру, що визначає магістральний розвиток людства. В обох вищепредставлених холістичних за своєю суттю підходах (Катехон і сталий розвиток) наявні виміри сталості й гармонії, уявлення про лімітуючі фактори і незворотність

розвитку системи.

На основі інтеграції представлених бачень можна сформувати методологічний концепт «Катехон – дитина, материнство – сталий розвиток», ідея якого полягає в системних, духовних і тілесно-психічних впливах, що визначають сталий розвиток особистості дівчини. Системним орієнтиром цього розвитку є ідея дитини і материнства. У свою чергу сталий розвиток особистості забезпечує оптимальну демографію, а отже, і сталий розвиток соціуму та його повноцінну інтеграцію в глобальний світ.

У теологічному дискурсі Катехону протидіє таємниця беззаконня – Аномія, суть якої полягає в порушенні вищого порядку – Ієрархії (від давньогрец. *εραρχία* та *ερός* – священний, *ρχή* – управління). Зважаючи на це, результати діяльності особистості, педагогічні та соціальні впливи, які призвели до безпліддя чи раннього абортів, можемо трактувати як прояв аномії. Близьке до теологічного значення аномії наявне також у соціології та соціальній психології. Його започаткував Е. Дюркгейм [12], який вважав, що аномія – це стан руйнування чи ослаблення нормативної системи суспільства. Вона має місце в «комерціалізованому» і «фабричному» світі й зазвичай проявляється у кризовий період будь-якого суспільства. Означені соціокультурні процеси наявні сьогодні і в Україні, зокрема є спроби перевести освіту на рівень сфери надання послуг, що, на нашу думку, є десемантизацією духовної ідеї Вчителя та зведення його до рівня модератора.

Отже, вчитель фізичної культури на рівні своєї діяльності повинен виступати в ролі Катехона, тобто через розвиток рухової сфери дитини спрямовувати та розкривати її духовне начало, формувати смисли, що зберігають репродуктивне здоров'я. Ми це розуміємо як концепт у вигляді руху від тіла до психіки «Soma – Psychia». Необхідно також урахувати глибинний духовний смисл, який полягає в тому, що ті події, які відбувалися дві тисячі років тому як побиття немовлят, сьогодні представлені як системні впливи м'якої сили (англ. – *soft power*), зокрема інформаційні, психологічні, культурні чинники. Ці події відбуваються у людській психіці, ідентичності, душі та сім'ї. Найбільше ці впливи спрямовані на дитину, підлітка і жінку, тобто немовлят знищують не фізично, а на рівні ідеї, замінюючи культуру материнства, спрямовану в безкрайне майбутнє, на гедонізм, тотожний самому собі, та імітацію свободи, а також крайній індивідуалізм і егоїзм. В основу цього покладено акультурацію, секуляризацію, тотальний технократизм, «відрив» від землі та предків, а як наслідок – ранній початок статевого життя, аборти, заміна сім'ї матеріальним достатком та гедонізмом.

У кінцевому результаті спостерігаємо розгортання «онтології безпліддя», а також прикрите «благополуччям», «непомітне», планомірне та толерантне вимирання цілих груп. І ця боротьба вічна, як світ. На архетипічному рівні вона представлена боротьбою добра і зла, богів і демонів за панування над істиною і над життям...

На завершення хочеться нагадати всім давню мудрість – *Hereditas Domini filii* (спадок від Бога – діти).

Висновки

1. Для збереження репродуктивного здоров'я жінки актуальним є гуманітарний напрям профі-

лактики і корекції, який передбачає використання педагогічних, культурологічних, соціологічних, психологічних, психофізіологічних знань і практик на основі інтегративно-цілісного підходу. Ці знання і практики концептуалізуються, інтегруються, специфікуються і технологізуються в здоров'язбережувальний формат на основі цінностей Материнства та Дитини як проявів Духу і вітальності. Представлене має також на меті трансфер, приріст, процесуалізацію і антропологізацію здоров'язбережувальних знань. При цьому важливим є трансдисциплінарне і системне розуміння багатомірності проблеми, розширення уявлень про поліонтологічність людини у взаємозв'язку з психосемантикою її локомоції і семіотикою репродуктивного здоров'я та його порушень. Інтегративне застосування зазначених підходів має на меті посилення ефективності педагогічної дії, розвиток здоров'язбережувальної компетентності, а також інтелектуалізацію, антропологізацію і гуманізацію освітнього середовища. В контексті соціального і культурологічного підходів виокремлюються техніки тіла, в яких відображено культурну специфіку, відповідні смисли та особливості ставлень до здоров'я.

2. Доцільною є актуалізація інтегративного напрямку досліджень, що спрямована на вивчення моторики і тілесності в умовах освітнього процесу, який повинен відбуватися з урахуванням ідеології збереження здоров'я. Означений напрям визначається нами як педагогічна соціологія тіла. Для попередження виникнення феноменів акультурації, що можуть негативно відобразитися на репродуктивному здоров'ї у ході застосування методик і підходів, рецептованих з інших культур, необхідно враховувати їх культурну специфічність, духовну унікальність, психосемантичні та моторні особливості відповідних технік тіла.

3. Із метою попередження психологічної стигматизації учнів, що певним чином пов'язана зі становленням статевої поведінки в період вікових кризів, важливим є використання драматургічного підходу І. Гофмана або засобів театральної та ландшафтної педагогіки. Такий підхід сприяє виокремленню іміджевого компонента здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури як актуальної педагогічно і соціально значимої інструментальної складової.

4. Для збереження репродуктивного здоров'я жінки актуальним є використання інтегративних підходів та уявлень, представлених у форматах концептів «рух – жива істота», «тілопсихічний текст», «здоров'язбережувальний тілопсихічний текст», «тілопсихічний текст, що зберігає репродуктивне здоров'я», «сталий розвиток особистості», «Soma – Psychia», «Soma – Psychia – Spiritus», «Locomotia – Intellectus – Salus», «онтологія материнства» та «Катехон – Дитина, Материнство – Сталий розвиток». Важливим також є застосування концептуальної метафори Катехону, нарративних, екзистенційних, міфологічних та архетипічних підходів. Основний зміст вказаних концептів полягає в тому, що рух і здоров'я, зокрема й репродуктивне, інтегративно розглядаються в різноманітних контекстах гуманітарного напрямку. При цьому за основу взято не лише тілесний аспект здоров'я, а й інтеграцію соціального, духовного і психологічного.

5. Важливими аспектами збереження репродук-

тивного здоров'я жінки є формування гармонійної і самодостатньої особистості, що передбачає розвиток її індивідуальності, ідентичності, потребнісно-мотиваційної сфери і вищих смислів на основі темпорального, духовного і ціннісного вимірів материнства, любові та вітальності, а також застосування осмислених та культурно адекватних рухових дій. Важливе значення при цьому має розвиток здоров'язбережувальної ієрархії смислів та персональної ідентичності й відповідальності, що пов'язані із психосемантикою рухів.

6. Для збереження репродуктивного здоров'я дівчини цінними є ідеї тілесно-орієнтованої психотерапії та поняття «панцира характеру» В. Райха. «Панцир характеру» може формуватися під впливом завищених і перфекціоніських вимог в умовах освітнього процесу і являє собою м'язовий і локомоторний еквівалент певних психологічних і характерологічних проблем особистості. Важливими також є культурно-історичний підхід П. Д. Тищенко щодо розуміння тілесності і локомоції, які співвідносяться з темпоральністю онтогенезу, та концепція персоніфікованої психосемантичної реальності рухових дій людини, розроблена Д. Д. Донским і С. В. Дмитровим у рамках антропологічного підходу.

7. Інтегративні до освітнього процесу культурологічні, психофізіологічні, соціологічні та психологічні підходи, знання і практики, спрямовані на збереження репродуктивного здоров'я жінки, є необхідною умовою для розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури. Під впливом означеної системи знань і практик реалізується диференціювання і розвиток демографічного, інтелектуального, мотиваційного, рефлексивного і комунікативно-лінгвістичного компонентів здоров'язбережувальної компетентності.

Збереження репродуктивно здоров'я жінки – це основа протидії депопуляції, а також важливий демографічний чинник сталого розвитку суспільства.

Перспективи подальших досліджень. У контексті розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури продовжити дослідження локомоторних, психологічних, соціокультурних і педагогічних аспектів профілактики збереження репродуктивного здоров'я жінки в їх інтегративній цілісності. Надалі вивчати педагогічні й системні фактори ризику порушень репродуктивного здоров'я дівчини. Актуалізувати дослідження щодо формування іміджевого компонента здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури. Розробити підходи та рекомендації для вчителів фізичної культури, спрямовані на профілактику порушень репродуктивної системи з інтегративним використанням педагогічного, психологічного, медико-гігієнічного, культурологічного і соціологічного підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анохин П. К. Кибернетика функциональных систем / П. К. Анохин ; под. общ. ред. К. В. Судакова. – М. : Медицина, 1998. – 297 с.
2. Бернштейн Н. А. Физиология движений и активность / Н. А. Бернштейн. – Москва : Наука, 1990. – 497 с.
3. Гагин Ю. А. О приоритетах индивидуальности в антропоцентрической биомеханике /

Ю. А. Гагин // Теория и практика физической культуры. – 1997. – № 12. – С. 51-54.

4. Гальперин П. Я. Психология как объективная наука : избр. психол. тр. / П. Я. Гальперин ; под ред. А. И. Подольского ; Акад. психол. и соц. наук ; Моск. психол.-соц. ин-т. – М. : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : МОДЭК, 1998. – 480 с.

5. Гофман И. Стигма. Заметки об управлении испорченной идентичностью. Ч. 1. Стигма и социальная идентичность. Ч. 2. Контроль над информацией и социальная идентичность (гл. 3–6) [Электронный ресурс] / И. Гофман ; пер. М. С. Добряковой с изд. Goffman E. Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. New York : Prentice-Hall, 1963. – Режим доступа : http://www.e-reading.club/bookreader.php/145155/Gofman_-_Stigma._Zametki_ob_upravlenii_isporchennoi_identichnost%27yu.pdf. – Заглавие с титул. экрана.

6. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман ; пер. с англ. и вступ. ст. А. Д. Ковалева. – Москва : Канон Пресс-Ц : Кучково поле, 2000. – 300 с.

7. Дмитриев С. В. Магия духовного мира в двигательных действиях человека / С. В. Дмитриев // Теория и практика физической культуры. – 1997. – № 12. – С. 44-50.

8. Дмитриев С. В. Антропные принципы в современной науке и образовательных технологиях физической культуры / С. В. Дмитриев // Теория и практика физической культуры. – 2004. – № 12. – С. 2–9.

9. Довгалёва И. В. Идентификационный дискурс телесности / И. В. Довгалёва // Вестник Волгоградского государственного университета. – 2010. – Вып. 1. – С. 109.112. – (Серия 7 «Философия. Социология и социальные технологии»).

10. Донской Д. Д. Психосемантические механизмы управления двигательными действиями человека / Д. Д. Донской, С. В. Дмитриев // Теория и практика физической культуры. – 1999. – № 9. – С. 2-6.

11. Дудина М. Н. Проблема интеграции педагогики и социологии в образовании / М. Н. Дудина // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 10. – Ч. 8. – С. 1796-1800.

12. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм ; пер. с фр. А. Б. Гофмана ; примеч. В. В. Сапова. – Москва : Канон, 1996. – 432 с.

13. Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде ; пер. с фр. В. Большакова. – Москва : Инвест-ППП, 1995. – 238 с.

14. Зинченко В. П. Миры сознания и структура сознания / В. П. Зинченко // Вопросы психологии. – 1991. – № 2. – С. 15-36.

15. Келли Дж. Теория личности. Психология личных конструктов / Дж. Келли. – Санкт-Петербург : Речь, 2000. – 249 с.

16. Костюнина Л. И. Педагогическая концепция обеспечения согласованности двигательной и интеллектуальной деятельности в процессе спортивной подготовки : автореферат дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Костюнина Любовь Ивановна. – Набережные Челны, 2013. – 53 с.

17. Леви Т. С. Психология телесности в ракурсе личностного развития / Т. С. Леви // Психология телесности : между душой и телом / ред. В. П. Зинченко, Т. С. Леви. – Москва, 2007. – С. 410-433.

18. Лотман Ю. М. Избранные статьи : в 3 т. Т. 1. Статьи по семиотике и топологии культуры / Ю. М. Лотман. – Таллинн : Александра, 1992. – 472 с.

19. Мосс М. Общества. Обмен. Личность: тр. по социал. антропологии / М. Мосс ; пер. с фр. – Москва, 1996. – 369 с.

20. Райх В. Функция оргазма / В. Райх. – Москва : АСТ, 1997. – 304 с.

21. Тищенко П. Д. Психосоматическая проблема / П. Д. Тищенко // Телесность человека: междисциплинарные исследования. – Москва, 1991. – С. 26-38.

22. Тхостов А. Ш. Психология телесности / А. Ш. Тхостов. – Москва : Смысл, 2002. – 287 с.

23. Яковлев О. В. Трансформация новых представлений о теле и телесности в системе физического воспитания [Электронный ресурс] / О. В. Яковлев, А. Н. Лимаренко. – Режим доступа : <http://5fan.ru/wievjob.php?id=69956>. – Заглавие с титул. экрана.

24. Desmond J. Meaning in Motion: New Cultural Studies of Dance / J. Desmond. – Durham : Duke University Press, 1997. – 398 p.

25. Oliver K. Reading Kristeva : unraveling the double-bind / K. Oliver. – Bloomington : Indiana University Press, 1993. – 218 p.

Дата надходження до редакції: 27.05.2015 р.